

6 Svenska som andraspråk

Syftet med utbildningen i ämnet svenska som andraspråk är att eleverna skall uppnå en funktionell behärskning av det svenska språket som är i nivå med den som elever med svenska som modersmål har. Ytterst är syftet att eleverna skall uppnå förstaspråksnivå i svenska (Kursplanen i svenska som andraspråk).

Bedömningen i svenska som andraspråk måste i första hand ta fasta på vad eleven klarar av att förmedla. Kraven på den funktionella behärsningen av språket vad gäller innehållet, den röda tråden, behärskning av texttyp och begriplig struktur måste vara lika höga i båda svenskämnen. Språkbehandlingen bör bedömas utifrån hur långt eleven har kommit i sin utveckling mot förstaspråksnivån. Den formella språkliga korrektheten kan aldrig bedömas isolerat utan måste relateras till såväl den innehållsmässiga som den språkliga komplexiteten. När eleverna ställs inför tankemässigt krävande uppgifter ansträngs deras språkförmåga. Lyckas eleverna klara de innehållsmässiga utmaningarna, kan det bli på bekostnad av korrektheten. Väljer eleverna däremot att hålla sig till enkla ämnen, formuleringar och strukturer, kan de ofta nå en korrekthetsnivå som motsvarar infödd nivå, men språket för övrigt kan ge ett bristfälligt intryck och inte uppnå godkänd-nivån.

6.1 Kommunikativ och innehållslig kvalitet

De kommunikativa och innehållsliga kvaliteterna vävs ofta samman i en text. Det primära är att skribenten kan förmedla ett relevant innehåll. Om innehållet inte tydligt framgår kan det vara svårt att avgöra den kommunikativa kvaliteten och syftet med texten. Samtidigt kan den kommunikativa kvaliteten bli lidande även av mindre brister i den språkliga kompetensen. Det kan bl.a. vara svårt för eleven att klart förmedla fokus i texten och ge texten en tydlig struktur.

Kursplanen framhåller vikten av den tankemässiga komplexiteten:

Betydelsefullt inom ämnet svenska som andraspråk är att skapa förutsättningar för att i tal och skrift uttrycka komplicerade tankar utan för tidiga krav på formell korrekthet.

Vid bedömning av innehållet tar vi ställning till kognitiv svårighetsgrad och graden av kontextbundenhet samt hur texttypen överensstämmer med textens syfte. Härvid måste kraven vara lika högt ställda som i modersmålssvenska. Andraspråkselevs skrivna texter kan dock vara svårare att bedöma än svenska elevs texter. Begränsningar i den formella språkliga kompetensen kan göra att eleven måste göra avkall på korrektheten på olika nivåer i texten – speciellt om eleven visar prov på hög kognitiv kompetens och strävar efter en högre språklig komplexitet. Ett begränsat antal språkliga register i andraspråket kan göra det svårt att anpassa språket till den aktuella texttypen.

Referensramar

Kursplanen framhåller att andraspråkselever har dubbla referensramar, såväl kulturella som språkliga:

Språk och kultur är mycket nära förbundna med varandra. Elever med ett annat modersmål är mer eller mindre delaktiga i två kulturer. Kultur i vid bemärkelse innebär ett komplicerat nätverk av osynliga normer, regler och förhållningssätt.

Elever som läser svenska som andraspråk har fått sina första språkliga erfarenheter och kunskaper i och på ett annat modersmål än svenska.

Vid bedömningen skall också beaktas elevens medvetenhet om hur olika kulturella normer och värderingar tar sig språkliga uttryck och hur eleven kan använda denna medvetenhet för att anpassa sitt språk efter sina intentioner och mottagarens förväntningar.

Om man har svenska som modersmål är det självklart att man utgår från de svenska referensramarna. Att en andraspråkselev visar prov på kännedom och medvetenhet om dessa bör vägas in i bedömningen. Att inte bryta mot de svenska referensramarna kräver både insikt och medvetenhet av andraspråkselever och måste värderas som kompetens. Det kan ibland vara svårt att se om eventuella brister i denna kompetens är språkligt eller kulturellt betingade. Dels kan det handla om att eleven inte har tillräckliga språkliga medel för att uttrycka skillnader mellan t.ex. generaliseringar och detaljer i en text, dels kan det vara bristande medvetenhet om svenska språkets begränsningar i att beskriva företeelser som inte överensstämmer med svenska förhållanden eller svenska referensramar. Om eleven kan anpassa sig väl till mottagarens referensramar, både språkligt och kulturellt och avgöra vilken information som är relevant för mottagaren är det tecken på att eleven närmar sig infödd språknivå.

6.2 Den språkliga analysen

Den språkliga analysen är beroende av de kommunikativa och innehållsliga kvaliteterna. För att få en bild av hur den innehållsliga och språkliga komplexiteten samt den formella språkliga korrektheten hänger ihop gör vi en performansanalys av texten. Vid en sådan analys jämför vi det som eleven har klarat av med eventuella felaktiga formuleringar för att få en helhetsbild av elevens aktuella språkliga och tankemässiga nivå. När man gör en analys av olika grammatiska företeelser var för sig får man en bättre bild av de olika komponenterna.

Användningen av *utbyggda* nominalfraser visar den språkliga kompetensen vad gäller genus, numerus, bestämdhet och kongruens, och i sådana konstruktioner blir eventuella brister lätt synliga. Om eleven endast arbetar med *enkla* nominalfraser kan det vara lättare att dölja språkliga brister av det slaget.

I verbfraserna kommer eventuella brister fram tydligare vid användningen av och växlingen mellan flera tempus, flera semantiska fält och användningen av partikelverb – samtidigt är det viktigt att exempelvis våga växla mellan tidsformer för att få fram en bra informationsstruktur.

Ur informationsstruktursynpunkt är det viktigt att variera användningen av adverbialfraser både vad gäller frastyp och placering i satsen. När andraspråkselever spetsställer adverbial,

särskilt i form av bisatser, eller använder satsadverbial får detta ofta negativa konsekvenser för korrektheten eftersom ordföljden påverkas av adverbialens placering. Att undvika satsadverbial eller spetsställning avslöjar däremot inte så mycket om den verkliga språkbehärsknigen – korrektheten blir visserligen högre men på bekostnad av komplexiteten och variationen. Felaktig ordföljd efter spetsställning kan alltså vara mera avancerad än korrekt ordföljd utan spetsställning och bör därför ses som någonting positivt.

När man har gjort en analys av de olika grammatiska företeelserna var för sig, kan man också se om de olika komponenterna i språket har utvecklats i olika takt. Ibland kan t.ex. meningsbyggnaden vara komplex och välutvecklad medan nominalfraserna är enkla och föga varierade. När man väger samman detta vid helhetsbedömningen kompenserar de mer välutvecklade komponenterna en eventuell eftersläpning på något annat område.

Den grammatiska analysen måste alltid relateras till ordförrådet – dess storlek, variation, precisionsgrad osv. När eleverna prövar sig fram och använder mindre frekventa ord inom utbyggnaden behöver kraven på korrekthet inte vara lika höga som vid användningen av enkla basord. På ordnivån är det därför viktigt att även ta hänsyn till de strategier eleven använder för att komma runt eventuella brister i ordförrådet, bland annat användning av nybildningar, som ”adaptera”, omskrivningar, som ”en rum att man kan dricka och prata med varandra” och övergeneraliseringar, som ”jag bytade skolan”.

På diskursnivån, i samband med textbindningen, får brister i den formella språkbehärsknigen ofta stora konsekvenser som dock kan vara svåra att direkt peka på vid en relativt ytlig språklig analys. Ordföljdsfelen syns ofta tydligare än komplexiteten i *meningsbyggnaden* samtidigt som de kan förklaras utifrån denna komplexitet. Användningen av olika typer av spetsställningar och bisatser är exempel på komplexitet som ibland leder till felaktigheter. Även små skillnader i *textuppbyggnad* på olika språkliga nivåer får ofta stora konsekvenser för flyt och begriplighet i en text. Skillnader i *satsbindningen*, bl.a. en mindre varierad användning av sammanbindande (konnektiva) adverb – ofta en övaranvändning av *sen* – än hos elever med svenska som modersmål, kan göra att en andraspråkselevs text känns ensidig. Prövar eleven däremot en mer varierad och idiomatisk användning av dessa element påverkas ofta korrektheten i ordföljden negativt.

Rent formella brister i språkförmågan med bl.a. brist på synonyma uttryckssätt påverkar ibland *referentbindning* och syftning negativt. När eleven återanknyter till en tidigare omtalad företeelse kan bristen på synonymer göra att samma ord måste upprepas, vilket ger ett ensidigt intryck, som ”en bra förebild ska vara en med gott omdöme, han/hon ska vara en bra förebild”. Om eleven prövar användning av synonymer som hon inte helt behärskar kan en blandning av olika register och stilnivåer bli följden, något som ofta ses som negativt vid bedömning av en text, men som hos andraspråkselever ofta är tecken på en dynamisk fas i språkutvecklingen.

När eleven befinner sig på avancerad nivå i språket och närmar sig infödd nivå är den språkliga komplexiteten inte alltid utslagsgivande. Eleven kan då medvetet välja att skriva enkelt för att nå en viss stilistisk effekt. Då är det inte enbart språkförmågan som styr strukturvalet utan i lika hög grad innehållet i texten och syftet med skrivandet. Den skenbara enkelheten kan även ibland väljas som ett medel för att höja abstraktionsnivån i texten och ge språket en idiomatisk prägel.

6.3 Kommunikationsstrategier

Vid bedömning av andraspråksinlärares texter är det viktigt att inte låta sig störas av användningen av komplexa strukturer som eleven inte helt behärskar utan att se detta som en utvecklingsprocess där det är viktigt att eleverna använder hela sin kommunikativa språkförmåga. Vid bedömningen bör man därför också beakta de inlärnings- och kommunikationsstrategier som eleven visar prov på vid tankemässigt krävande uppgifter. Risktagande bör bemötas positivt även i provsituationer, förutsatt att eleven samtidigt uppvisar en sådan språklig medvetenhet att de kommunikativa och innehållsliga kvaliteterna inte blir lidande. Strategierna är ett samspel mellan tanke och språklig formulering och blir synliga när man ser dem i relation till det avsedda innehållet. När eleverna närmar sig infödd språknivå och har stor möjlighet att välja mellan olika språkliga uttryckssätt blir strategierna inte alltid synliga.

En andraspråksinlärares språkliga förmåga i det nya språket är inte färdigutvecklad vid grundskoletidens slut – särskilt inte om eleven vistats bara under en del av sin skoltid i den svenska skolan. Vid bedömning av texter är det därför viktigt att, utifrån elevens text, se och ta hänsyn till de möjligheter eleven har att utveckla språket vidare på olika nivåer samtidigt som det är viktigt att eleven kan använda språket som tanke- och inlärningsinstrument.

På följande sidor följer dels ett kvalitetsschema för bedömning av skrivna texter, avsett för svenska som andraspråk, dels ett antal elevtexter som är bedömda och kommenterade. Texterna har kommit till i samband med de utprovningar av skrivuppgifterna som gjorts i olika skolor och klasser. Uppgifterna är således desamma för svenska som modersmål och svenska som andraspråk. Om uppgiftsformuleringarna ibland varierar beror det på att det är olika versioner som prövats, inte på att de anpassats till speciella elevgrupper.

För bedömning av andraspråkselevs skriftliga svar på uppgifterna i läsförståelse gäller anvisningarna i avsnitt 3 med följande förtydliganden.

- Att förstå idiomatiska uttryck är svårt för de flesta elever men svårast för andraspråksinlärare. Var därför generös i bedömningen/bortse från svaren på sådana uppgifter i en i övrigt god prestation.
- Koncentrationen hos eleven ligger på att lösa uppgiften – inte på den språkliga utformningen. Bedömningen av språklig förmåga måste därför vara generösare än i bedömningen av den större skrivuppgiften.
- Intressant nog har utprovningarna visat en mycket stor variation i de strategier elever använder för att bli förstådda. Korrektheten blir då lidande betydligt oftare än i de längre skrivna texterna. Vid bedömning är anvisningarna i hakparenteserna i bedömningsunderlaget därför ett bättre stöd än elevexemplen. Även om en del av dessa kommer från andraspråksinlärare ger de inte rättvisa åt variationen i elevernas svar. Tänk alltså mer på om innehållet i svaret visar textförståelse än på utformningen av detta svar.

6.4 Kvalitet i elevtext – bedömningsunderlag svenska som andraspråk 2003

Typiskt för texten	Godkänd	Väl godkänd	Mycket väl godkänd
1 Kommunikativ kvalitet Begriplighet Röd tråd Medvetenhet om mottagare och syfte Referensramar	<ul style="list-style-type: none"> avsedd mottagare förstår innehållet även om det ibland krävs en omläsning klart syfte 	<ul style="list-style-type: none"> texten kan förstås utan svårigheter, vissa oprecisa formuleringar eller oidiomatiska uttryck skymmer inte tanken strävar efter anpassning till mottagarens språkliga och kulturella referensramar 	<ul style="list-style-type: none"> texten är klar och tydlig anpassningen till läsaren är god visar medvetenhet om svenska språkets begränsningar att beskriva företeelser utanför den svenska referensramen
2 Innehållslig kvalitet Kontextbundet/ kontextobundet Kognitiv svårighetsgrad Texttyp <i>Sammanhang, struktur</i>	<ul style="list-style-type: none"> den egna tankegången framgår, delvis underbyggd kompositionen främst kronologisk strukturen är någorlunda tydlig, början/slut passar till ämnet konkretion/relevanta exempel 	<ul style="list-style-type: none"> den egna tankegången hålls kvar i större delen av texten anpassar texttyp efter syfte sammanhang utvecklas inte endast kronologiskt klar struktur och tydligt fokus på ämnet relevanta detaljer med betydelse för helheten 	<ul style="list-style-type: none"> utvecklar relevanta uppslag och tillför egna synpunkter för ett kritiskt resonemang god balans översikt/detaljer allmänt/personligt
3 Språklig kvalitet och förhållandet komplexitet – korrekthet Ordförråd Nominalfras Verbfras: tempus Meningsbyggnad: ordföljd Textbindning	<ul style="list-style-type: none"> ordvalet uppfyller uppgiftens krav eller textens syfte men hela betydelseområdet behärskas inte alltid nominalfras: enkel och korrekt eller utbyggd och mindre korrekt tempus i stort korrekt i kronologisk framställning meningsbyggnad: föga varierad och korrekt eller komplex och mindre korrekt liten variation i textbindning 	<ul style="list-style-type: none"> ordvalet är varierat, oftast exakt och korrekt växling mellan enkla och utbyggda nominalfraser anpassar tempusbruket efter olika tidsperspektiv varierad meningsbyggnad, oftast med korrekt ordföljd textbindning: varierad användning av sambandsmarkörer 	<ul style="list-style-type: none"> ordvalet är varierat och specifikt sats- och meningsbyggnad lyfter fram textens innehållsliga kvalitet textbindning: varierad och ändamålsenlig användning av sambandsmarkörer behöver sällan ge avkall på formen inte ens vid kognitivt krävande uppgifter
4 Kommunikationsstrategier	<ul style="list-style-type: none"> tar risker och använder kreativa strategier för att klara svårigheter 	<ul style="list-style-type: none"> prövar mer komplexa konstruktioner och tänjer förmågan 	<ul style="list-style-type: none"> har möjlighet att medvetet välja mellan olika språkliga uttrycksätt
5 Skrivregler Interpunktion Styckemarkering Stavning	<ul style="list-style-type: none"> skiljetecken och styckemarkering används med ett visst värde för förståelsen stavfel återspeglar 	<ul style="list-style-type: none"> utnyttjar textuella markörer (rubriker, stycken, skiljetecken) visar medvetenhet om det svenska ljud- 	<ul style="list-style-type: none"> tar vara på möjligheten att skapa samspel mellan innehåll och form genom grafiska eller andra skriv-

	ljuduppfattningen	systemet/ljudenlig stavning	tekniska medel
--	-------------------	-----------------------------	----------------